

A TÉNYLEGES ÉLETFOGYTIGLANI BÜNTETÉS ÉS A NEMZETKÖZI EMBERI JOGI EGYEZMÉNYEK

I.

Ez a tanulmány 1998 első felében íródott, amikor a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélküli életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés (az egyszerűség kedvéért nevezzük ezt rövidebben tényleges életfogytiglani büntetésnek) szélesítésének gondolatát először vetették fel a törvényhozásban, illetőleg amikor ez a javaslat politikai pártok választási programjában is megjelent. Akkor még természetesen a júliusban hivatalba lépő kormány ilyen célokot tartalmazó programját sem lehetett ismerni. Ezért nem tartottam szükségesnek, hogy a tanulmányt lényeges pontokon aktualizáljam, hiszen az eredetileg nem egy konkrét törvényhozási elképzeléshez kapcsolódott, hanem általánosságban kívánta megvizsgálni, hogyan ítéltethető meg a tényleges életfogytiglani büntetés a nemzetközi emberi jogi szerződéseink szemszögéből.

II.

A magyar törvényeknek összhangban kell lenniük a nemzetközi joggal, a Magyarország által vállalt nemzetközi szerződésekkel. E közhelyszerű tétel lassanként általánosan elfogadottá válik a „profik” (törvényhozók, a jogszabályokat előkészítők és alkalmazók) és a nagyközönség számára egyaránt. A hazai jog és a nemzetközi jog összhangjának biztosítása technikai értelemben azonban nem könnyű feladat. A jogalkotás lázában gyakran előfordul, hogy csak a jogszabály alkalmazása során ébredünk rá: az előkészítés során nem vettük kellő súllyal figyelembe nemzetközi szerződésekből adódó kötelezettségeinket.

A bűnözés mennyiségi növekedése és formáinak korábban elképzelhetetlen durvasága halaszthatatlanná teszi a határozott fellépést ellene. Az erélyes cselekvés programját általános társadalmi helyeslés kíséri. Az emberek döntését, hogy a választásokon melyik politikai erőnek adják bizalmukat az elkövetkező évekre, ma sokkal inkább motiválja az, hogy egy párt mit tett, illetve mit kíván tenni például a nyílt utcán elkövetett merényletek megfékezésére, mint amilyen súllyal ez a kritérium korábban latba esett.

Számos terv, ötlet, javaslat látott már napvilágot a bűnözés megfékezésére. Ezek némelyike a most is létező eszközök tökéletesítését szorgalmazza – ide tartoznak a büntetőjogi büntetések szigorítására irányuló javaslatok –, más részük újabb eszközöket kíván a hatóság kezébe adni (például lehallgathatóvá tennék a mobiltelefonokat). A számításba jövő egyik elgondolás azoknak az eseteknek a kiszélesítése, amelyekben a törvény kizárja az életfogytiglani büntetésre ítélt személy feltételes szabadságra bocsátását. Ez sokak véleménye szerint egyrésztől megakadályozná, hogy az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt személy, aki a mai szabályozás és gyakorlat szerint – egyetlen eset kivételével [Btk. 47/A.§ (5) bekezdés] –, húsz-harminc év múlva kiszabadul, ismét súlyos bűncselekményeket kövessen el. (Erre sajnos számos példa van a közelmúlt bűnügyi krónikájában.) Másrészt többen valószínűsítik, hogy a módosítás visszatartó hatást gyakorolna a potenciális bűnelköve-
tőkre.

Ahogy ez az ilyen esetekben szinte természetes, ezzel az elgondolással kapcsolatban máris megfogalmazódott néhány ellenvetés, illetve aggály. Többen rámutatnak arra, hogy amint a halálbüntetés évezredek gyakorlata sem volt képes visszatartó hatást gyakorolni a főbenjáró bűnök elkövetőire, éppúgy illúzió azt várni a halálig tartó szabadságvesztéstől, hogy el fogja riasztani az újabb bűncselekmények elkövetőit. Mások gyakorlatias érvekkel hozakodnak elő: kimutatják e büntetési fajta óriási költségigényét, ami részben az ilyen büntetés végrehajtására alkalmas intézetek létrehozatalából, részben a legkorszerűbb biztonsági berendezések működtetéséből és a különleges őrszemélyzet alkalmazásából adódik. Megint mások attól tartanak, hogy a véglegesen börtönbe zárt elítéltnél szükségképpen kialakuló „minden mindegy” lelkiállapotnak könnyen emberáldozatai lehetnek a börtönszemélyzet vagy az elítélt-társak közül, hiszen az elítéltet ennél súlyosabb büntetés már amúgy sem érheti.

A tét tagadhatatlanul óriási. A társadalom a mainál sokkalta hatékonyabb védelemre szorul, s ez elkerülhetetlenül a bűnüldözés határozottságának és a bűnelkövetőkkel szembeni szigorának a növekedésével fog járni. Ez nemcsak támogatandó, hanem Magyarországnak a nemzetközi emberi jogi egyezményekből

adódó kötelezettsége is. Az egyik ilyen egyezmény az ENSZ Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya, melynek 2. cikke így rendelkezik: „Az Egyezségokmányban részes valamennyi állam...biztosítja ...minden személy számára az Egyezségokmányban elismert jogokat...” Az emberi jogok és szabadságok védelméről szóló európai egyezmény 1. cikke pedig így szól: „A Magas Szerződő felek biztosítják a joghatóságuk alatt álló minden személy számára a jelen Egyezményben...biztosított jogokat.” Az egyezségokmány és az egyezmény e rendelkezéseiből lényegében az következik, hogy az államoknak törvényhozási és bírói úton, valamint közhatalmi eszközökkel hatékonyan meg kell védeniük az olyan alapvető emberi értékeket, melyeket bűnelkövetők célba vesznek (az élet, a tulajdon, a biztonság, a méltóság stb.), illetve gondoskodniuk kell a tettesek megbüntetéséről, ha a bűncselekmény elkövetését nem sikerült megakadályozni. A másik oldalon viszont a bűnelkövetés megelőzése, az elkövetők felkutatása és megbüntetése során úgy kell eljárniuk, hogy tiszteletben tartsák az ilyen bűncselekménnyel gyanúsítottaknak vagy ezek miatt elítélteknek az egyezségokmányban vagy az egyezményben biztosított jogait. A tényleges életfogytiglani kiszélesítésére irányuló törvényhozási aktust ezért gondos vizsgálódásnak kell megelőznie, melynek során mérlegelik a számításba jövő valamennyi, gyakran egymás ellenében ható érvet, hogy azután kiegyensúlyozott, jó döntés születessen.

III.

Az olvasó, aki gondolatmenetem e pontjáig eljutott, valószínűleg felteszi a kérdést, hogy egy *Magyarországon már létező* törvényes lehetőség *kiszélesítésekor* mi értelme van azt vizsgálni, hogy az összhangban van-e a nemzetközi emberi jogi egyezményekkel, hiszen ezt a problémát a megoldás bevezetése során – esetünkben a büntető törvény 1993-ban történt módosításakor¹ – már bizonyára megvitatták.

Ez a kérdés kétségtelenül jogos, és tagadhatatlan, hogy jobb lett volna ezt a vizsgálódást az 1993. évi törvény előkészítése, vagy meghozatala előtt elvégezni, hiszen ennek a törvénynek az eredményeképpen állt elő az a helyzet, hogy – igaz, csupán egyetlen, és előfordulási valószínűségét tekintve nagyon is ritka esetben – az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt soha nem helyezhető feltételes szabadságra.

Valójában azonban nem ritka, hogy egy törvényről csak később derül ki, valami nincs vele rendben: nem alkotmányszerű, vagy nem konform egy nemzetközi egyezményvel. Ha ez nem így volna, nem volna

szükség az Alkotmánybíróság utólagos normakontrolljára, vagy a nemzetközi emberi jogi bíróságok tevékenységének egy részére. Kiváltképpen egy olyan, hosszú éveken keresztül tartó jogszabály-dömpingben, mint amelyet az 1989 óta tartó demokratikus átalakulás Magyarországon szükségessé tett, szinte elképzelhetetlen, hogy az új jogi megoldások közül némelyek a törvényhozók gondos figyelme és jó szándéka ellenére utóbb problematikusnak bizonyuljanak. Ezért az, hogy a tényleges életfogytiglani büntetés 1993-ban történt bevezetésekor nem – vagy nem eléggé elmélyülten – vizsgálták meg, vajon összeegyeztethető-e az emberi jogi egyezményekkel, nem indokolhatja, hogy amikor e lehetőség bővítését fogják fontolóra venni, erre ne kerüljön sor. Arra is tekintettel kell lennünk, hogy a Btk. összesen kilenc esetben teszi lehetővé az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazását (rombolás, hazaárulás, népirtás, apartheid, emberölés, emberrablás, terrorcselekmény, légi jármű hatalomba kerítése, zendülés), és ebbe nem is számítottam be azokat az eseteket, amikor az életfogytiglani büntetés csak akkor szabható ki, ha a cselekményt a háború viszonyai között követik el. Nem látható előre, hogy a törvényhozó nem kívánja-e a jövőben a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés büntetést a jelenleg „sima” életfogytiglani büntetendő esetekre, vagy azok némelyikére is kiterjeszteni, az áttekintés emiatt is hasznosnak bizonyulhat.

IV.

A nemzetközi jog általában, de az egyes nemzetközi szerződések közvetlenül se nem tilalmazzák az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés kiszabását, se nem bátorítanak ilyen büntetés alkalmazására. A nemzetközi jog a büntető hatalom gyakorlását hagyományosan az állami felségjog részének tekinti, így sem abban a kérdésben, hogy egy állam milyen cselekményeket nyilvánít bűncselekménynek, sem abban, hogy azt milyen büntetéssel sújtja, főszabályként nem korlátozza az államokat.² Van ugyanakkor egy olyan tényező, amely – legalábbis közvetett módon – az életfogytiglani szabadságvesztés büntetés alkalmazására bátoríthat, ez pedig a halálbüntetés fokozatos háttérbe szorítása a nemzetközi jog eszközeivel.³ Érthető, hogy a halálbüntetést megszüntető országok törvényhozói és bíróságai az olyan főbenjáró bűncselekmények esetén, melyeket korábban halálbüntetéssel sújtottak, erős késztetést éreznek az életfogytiglani szabadságvesztés alkalmazására. Ha pedig a dolgot a nemzetközi jog oldaláról nézzük, nem nehéz belátni, hogy az életfogytiglani büntetést olyan

árnak tekintik, melyet a halálbüntetés eltörlése érdekében kell megfizetni, ez pedig hogyan is lehetne a nemzetközi jog ellenére?

Azonban amikor arról beszélünk, hogy a halálbüntetés-ellenes tendenciák az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés alkalmazási körének szélesítésére ösztönzik a törvényhozókat, akkor természetesen a „hagyományos” életfogytiglani büntetésre gondolunk. Arra, amely 1993-ig egyeduralgoló volt a magyar jogban is, és amely sokévtényi szabadságvesztés-büntetés letöltése után legalábbis elvileg lehetővé teszi az elítélt feltételes szabadságra bocsátását, ha magaviselete, személyiségének a büntetés végrehajtása során bekövetkezett pozitív változásai és a társadalom védelméhez fűződő érdek ezt indokolja. A büntetőjogi büntetés célja kettős, az igazságérzet által megkövetelt szigorú megtorlás mellett – mely másokra, legalábbis a jogalkotó reménye szerint, visszatartólag hat – a reszocializáció, amely ennél a büntetésfajtnál fennmarad, szemben az 1993-ban bevezetett, s most kiszélesíteni tervezett tényleges életfogytiglani büntetéssel, melynél a reszocializációs cél már nincs jelen. Ha az az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés, amelyről a növekvő bűnözés visszaszorításának egyik eszközeként beszélnek, a lényegét tekintve azonos természetű lesz azzal, mint amelyet a Btk. 47/A. § (5) bekezdésével honosítottak meg, akkor arról van szó, hogy a jelenleg egyetlen esetben alkalmazható büntetési formát más esetekben is alkalmazni kívánják. Ha ez így van, akkor inkább mennyiségi, mint minőségi változás előtt állunk, hiszen ez a büntetés már ma is létezik. Mindenesetre fontosnak tartom azt leszögezni, hogy az a megállapítás, hogy a nemzetközi jog sem közvetlen, sem közvetett formában nem tiltja az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést, e büntetésnek a hagyományos válfajára vonatkozik, arra, amikor a törvény hosszú börtönévek után lehetővé teszi az elítélt feltételes szabadságra bocsátását, s ha ezalatt megfelelő magatartást tanúsít, végleges szabadlábra helyezését.

A kérdés az, hogy a tényleges életfogytiglani büntetés kiállná-e az ENSZ egyezségokmányának, illetőleg az Európai emberi jogi egyezménynek való megfelelés próbáját. Némileg lerövidítendő a vizsgálatot, az alábbiakban csak az európai egyezményrel fogok foglalkozni, főként mert az egyezségokmány rendszerén belül a tényleges életfogytiglani büntetés körüli nézetek, illetőleg szabályozások még kevésbé kristályosodtak ki.

Az effajta kérdésekre a választ elsősorban az Emberi Jogok Európai Bizottsága és Bírósága esetjogának elemzésével szokták keresni, de megfelelő támpontul szolgálhatnak az Európa Tanács különféle instrumentumai: a Parlamenti Közgyűlés, a Miniszter-

rek Bizottsága határozatai, ajánlásai. Ez utóbbiak a jelen esetben, mint látni fogjuk, azért is fontosak, mert a strasbourgi esetjogban ismereteim szerint nem fordult elő olyan ügy, melyben a panasz alapjául az szolgált, hogy valakit olyan büntetéssel sújtottak, melynek kiszabásával megváltozhatatlanul eldőlt: haláláig börtönben marad.

Csupán feltételezés, de valószínű, hogy eddig azért nem került sor ilyen panaszra, mert az egyezményben részes államokban a magyar tényleges életfogytiglani megfelelő büntetés nem létezik. Ezt a feltevést támasztja alá az a jó néhány panasz, amely a hagyományos – tehát a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét magában foglaló – életfogytiglani büntetéssel kapcsolatban került az Emberi Jogok Európai Bizottsága elé. (Néhánnyal közülük az Emberi Jogok Európai Bírósága is foglalkozott.) Ezekből az esetekből az derül ki, hogy a panasztevőt „hagyományos” életfogytiglani szabadságvesztés-büntetésre ítélték, nem pedig az általam tényleges életfogytiglani nevezett büntetésre. A különbség ellenére a Bizottság és a Bíróság e határozataiból több következtetés is levonható arra, mennyire egyeztethető össze a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés-büntetés az egyezménnyel.

Az életfogytiglani büntetésre ítélték két emberi jog megsértését szokták panaszolni. Az egyik az, hogy annak a büntetés-résznek a meghatározását, melynek letöltése előtt az elítélt nem bocsátható feltételes szabadságra, nem a bíróság végzi el, illetőleg hogy bizonyos esetekben nem a bíróság rendeli el a feltételes szabadságra bocsátást⁴. Mivel a magyar jog ezeket a funkciókat eleve a bíróság hatáskörébe utalja, [Btk. 47/A. § (2) bekezdés], e tekintetben a hagyományos életfogytiglani büntetés egyezmény-konformitásának a kérdése csak annyiban merül fel, hogy a feltételes szabadságra bocsátásról való döntés szabályozása összhangban van-e az egyezmény 5. cikk 4. bekezdésével. (Ez a rendelkezés arra biztosít jogot, hogy a szabadságától megfosztott személy a bíróságtól kérhesse fogvatartása jogszerűségének felülvizsgálatát.) Habár az életfogytiglanosok feltételes szabadságra bocsátásának magyar szabályozását illetően felmerülnek bizonyos kételyek, ennek vizsgálata nem illeszkedik e tanulmány kereteibe. Ezért figyelmünket az életfogytiglani büntetésre ítélték másik szokásos panaszára szűkíthetjük. Ez pedig az, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés sérti az egyezmény 3. cikkét, mely szerint: „Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.”

A 3. cikk tanulmányozása már lényegesen közelebb vihet bennünket annak megválaszolásához, hogy a tényleges életfogytiglani olyan büntetés-e,

mely összegegyeztethető az egyezménynek az embertelen büntetés tilalmát kimondó rendelkezéseivel. Nem lehet elégszer ismételni, hogy közvetlen válasz erre a kérdésre nincsen, hiszen a bizottság és a bíróság esetjogában ilyen büntetést sérelmező panasz nem fordult elő. Mielőtt ennek vizsgálatába belefognánk, azzal kell röviden foglalkoznunk, mi is tekinthető kínzásnak, embertelen vagy megalázó bánásmódnak, illetve büntetésnek.

Az egyezmény és az egyezségokmány közös ihletőjének, az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának 1948-ban, a XX. század második világegyése után jó oka volt arra, hogy a kínzás és a kegyetlen büntetés és bánásmód tilalmát a legalapvetőbb emberi jogok körébe sorolja. E tilalom szigorúságát az egyezmény és az egyezségokmány azzal teljesítette ki, hogy az emberséges bánásmódhoz való jogot még a háború, vagy a rendkívüli állapot közepette is korlátozhatatlan joggá nyilvánította. Ugyanakkor azonban az egyetemes nyilatkozat, az egyezmény és az egyezségokmány is adós marad a kegyetlen bánásmódok fogalmi meghatározásával. A kínzás fogalmát az ENSZ Közggyűlés által 1984. december 10-én elfogadott egyezmény határozta meg, mely a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód tilalmáról szól. Az 1. cikk 1. bekezdése szerint: „Az Egyezmény szempontjából a (kínzás) kifejezés minden olyan cselekményt felölel, amelyet szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől értesülést vagy vallomást csikarjanak ki, vagy hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő, vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt, vagy harmadik személyt gyanúsítanak, valamint hogy megfélemlítsék, vagy nyomást gyakoroljanak rá...” Általános vélemény szerint ez a definíció azzal, hogy a *szándékos* és *célzatos* fájdalomkiváltás elemét vitte be a fogalomba, sok tekintetben jelentősen szűkítette a kínzás fogalmának alkalmazási körét, emellett nem határozta meg a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódot. Ezért azután könnyen érthető, hogy a strasbourgi bizottság és a bíróság maga alakította ki fokozatosan, hogyan is kell értelmezni a 3. cikkben használt fogalmakat.

A strasbourgi bírói gyakorlatnak ezt a nagy ívet bejáró mozgását azért érdemes – ha röviden is – áttekinteni, mert következtetések vonhatók le belőle a tényleges életfogytiglani büntetés megítélésére. Az természetes, hogy a kínzás kifejezésen elsősorban az ember fizikai meggyötrését, testi fájdalom okozását értjük, azt, hogy testének sanyargatásakor fájdalmat érez. Neveltetésünk, történelemismeretünk is ezt a képzetünket teszi meghatározóvá; Jézus Krisztus fizi-

kai meggyötrése és kereszthalála, a középkor kínvalatásai, a halálbüntetés végrehajtásának iszonyatosan változatos formái (kerékbetörés, karóba húzás), az inkvizíció módszerei a kínzás szóhoz a fizikai gyötrelemet társítják. Az 50-es és az ezt követő évek Európájának nyugati részében, ahol a bíróság az egyezményt alkalmazta, a fizikai kínzás formái a jogállam demokratikus viszonyainak általánossá válása folytán visszaszorultak. Legfeljebb különleges körülmények között, és leginkább a rendvédelmi szervek eljárásai kapcsán merültek fel ilyen panaszok.⁵ Az európai helyzetre azonban – kivéve a volt Jugoszlávia egyes olyan országait, melyek viszont még nem részesek az európai emberi jogi egyezménynek – elsősorban mégis az jellemző, hogy a fizikai értelemben vett gyötrelemokozás előfordulása csökken. Ugyanakkor az egyezmény 3. cikke körébe tartozó egyéb panaszok, melyek inkább már az embertelen büntetés és bánásmód kategóriájába tartoznak, jelentős számban kerülnek a bizottság és a bíróság elé, melynek ezáltal módja nyílik a fogalom értelmezésének elmélyítésére. A bizottság már egy 1969-ben hozott döntésében is világossá tette: a 3. cikket úgy kell értelmezni, hogy az ott használt fogalmak kiterjednek „lelki szenvedésnek az általi okozására is, hogy szorongásos, illetőleg stressz-állapotot hoznak létre nem fizikai sérelmek okozás útján”⁶ Arra a kérdésre, hogy a 3. cikk megsértésének feltétele-e, hogy a fizikai vagy lelki fájdalmat okozó személynek kifejezett szándéka legyen szenvedés okozása, a bizottság és a bíróság kezdetől nemleges válasz adott. Nem az elkövető szándéka, hanem a cselekmény természete és az érintett személyre gyakorolt hatása a döntő annak megítélésakor, hogy megsértették-e a 3. cikket, vagy sem. Ez is jól mutatja, hogy a strasbourgi szervek jelentősen szigorították a 3. cikkben szereplő fogalmakat a kínzás elleni egyezmény által adott, fentebb idézett definícióhoz képest. Egy ügyben például a bizottság arra a következtetésre jutott, hogy az erőszakos közöskölés áldozatának okozott, „és pszichiátriai zavarokhoz vezető lelki szenvedés a 3. cikk által tilalmazott bánásmód kategóriájába tartozik”, holott az elkövető szándéka nyilvánvalóan nem arra irányult, hogy a sértettnek lelki szenvedést okozzon.⁷ Ennek folytán számos olyan ügyel is foglalkoztak Strasbourgban, melyben már a panaszból is nyilvánvaló volt az, hogy a hatóságok egyáltalán nem a lelki fájdalom, szenvedés okozásának céljából jártak el úgy, ahogy eljártak. Néhány példát említek: egy országból történt kiutasítás a baráti, rokoni körtől elszakítás miatt, sorkatonával szembeni megalázó bánásmód társai jelenlétében, annak nyilvánosságra hozatala, hogy valakinek homoszexuális hajlamai vannak, elítélt személy rabruhában és bilincsben történt végigvezetése szülőfa-

luja főutcáján, szülői felügyeleti jogok indokolatlan felfüggesztése és a gyermek láthatásának megakadályozása a bizottság megítélése szerint az eset körülményeitől függően eredményezhették a tagadhatatlanul bekövetkezett lelki zavarokat. Az ilyen panaszok esetében az vizsgálendő, vajon a stressz-állapot, a depresszió, vagy a lelki betegség különféle formái, vagy egyszerűen a szégyen és a megalázottság érzete nem a 3. cikk szerinti embertelen bánásmód következménye-e.

Ezek a mozzanatok a tényleges életfogytiglani büntetésnek és a 3. cikk összefüggésének vizsgálatánál azért érdemelnek figyelmet, mert bár nyilvánvalóan nem azért ítélnék valakit életfogytig tartó szabadságvesztésre, hogy neki lelki szenvedést okozzanak, a strasbourggi szervek gyakorlatát figyelembe véve nem kizárt, hogy bizonyos körülmények esetén megállapítsák: az elítélt a 3. cikk által tilalmazott kegyetlen büntetés áldozata.

Egy lépéssel még tovább jutunk, ha a strasbourggi gyakorlatból néhány olyan esetet vizsgálunk meg, mely a börtönviszonyokkal van összefüggésben. Sok panaszban állítják azt, hogy a túl szigorú fogvatartás kegyetlen bánásmódnak, illetőleg büntetésnek minősül.

A büntetés magánzárkában történő végrehajtása a bizottság szerint csak kivételes esetekben nem minősül kegyetlen büntetésnek. A bizottság csak a leghírhedtebb terrorista bűnelkövetők esetében tartotta indokoltnak az elítéltek magánzárkában való tartását arra tekintettel, hogy szabadon lévő társaik bizonyíthatóan és eltántoríthatatlanul erőszakos eszközökkel való kiszabadításukra törekedtek.⁸ Annak megítélésekor, hogy az elítélt teljes elkülönítése a többi elítélttől összeegyeztethető-e a 3. cikk követelményeivel, a bizottság szerint a magánzárkában tartás időtartamát, az ezzel az intézkedéssel elérni kívánt célt, és azt is mérlegre kell tenni, hogy az elítéltnak legalább az emberi kapcsolatok fenntartásának minimumára maradt-e a lehetősége. A bizottság világossá tette, hogy az elítéltek totális izolációja, mely lehetetlenné teszi a hangbeli, hallás- és látásbeli kontaktust a külvilággal (mesterséges megvilágítású cellában való elhelyezés, állandó szoros felügyelet például zárláncú televízió-rendszeren keresztül, az újságok olvasásának, rádió hallgatásának tilalma és a séta, a testgyakorlás kizárása) semmiféle biztonsági igénnyel nem igazolható, és nyilvánvalóan egyértelmű megsértése a kegyetlen büntetés tilalmának.⁹

Ennél is fontosabb támpontot nyújtanak a bizottságnak azokban az ügyekben hozott döntései, melyekben a panasz abban állt, hogy a hosszú tartamú szabadságvesztés-büntetés minden további kísérő körülmény nélkül, tehát önmagában is kimeríti a ke-

gyetlen büntetés fogalmát. Az egyik ilyen ügyben a panaszos a vele szemben kiszabott öt év szabadságvesztés-büntetést találta a cselekményhez képest aránytalanul hosszúnak s ezáltal kegyetlen büntetésnek. A bizottság a panaszt mint nyilvánvalóan alaptalant, elfogadhatatlannak találta ugyan, de határozatában utalt arra, hogy egy nem különösen súlyos cselekményért kiszabott nagyon súlyos büntetés elvileg minősülhet a 3. cikkel ellentétes kegyetlen büntetésnek.¹⁰ Egy másik ügyben a kérelmező ugyancsak azt állította, hogy a vele szemben kiszabott szabadságvesztés túl hosszú, és így a 3. cikkel ellentétes kegyetlen büntetésnek minősül. A bizottság ezt a panaszt is nyilvánvalóan alaptalannak találta, de indoklásából megint csak kitűnik, hogy a túlzottan szigorú büntetések elvileg minősülhetnek kegyetlen büntetésnek.¹¹ Ugyancsak azért utasította el egy férje megmérgezése miatt nyolcévi szabadságvesztés büntetésre ítélt nőnek azt a panaszát, amely szerint a büntetés embertelennek és megalázónak minősül, mert az ennek alátámasztásául felhozott indokokat (gyermekkorában vérfertőzés áldozata volt, házassága során férje állandóan bántalmazta) a büntetés kiszabásánál a bíróság már figyelembe vette. Ugyanakkor e határozatában is megerősítette, hogy a nagyon súlyos büntetés összeütközésbe kerülhet a kegyetlen büntetés tilalmával.¹²

A Kotalla vs Hollandia ügyben¹³ a panaszos német állampolgárt a holland bíróságok háborús bűncselekmények miatt 1948-ban halálra ítélték, 1951-ben ezt a büntetést kegyelemből életfogytig tartó börtönbüntetésre változtatták. Azzal a panasszal fordult a bizottsághoz, hogy időközben már az összes, Hollandiában halálra ítélt, nem német állampolgárt szabadon bocsátották, őt azonban többszöri kérése ellenére is fogva tartják. Ezt, figyelemmel egészségi állapotára is, a 3. cikkbe ütköző kegyetlen büntetésnek tartotta. Kiváltképpen azt kifogásolta, hogy az életfogytig tartó büntetés során nincsen jogi lehetősége arra, hogy bíróságtól vagy más szervtől döntést eszközöljön ki arról, hogy meddig kell börtönben maradnia.

Az elítélt egészségi állapotát a bizottság is rossznak ítélte – agyvérzés eredményeképpen lényegében elvesztette beszédképességét, és csak mankóval tud járni –, azt is megállapította azonban, hogy ha egy szabadságvesztés-büntetésre ítélt személy egészségi állapota a büntetés végrehajtása során jelentősen megromlik, és mégis folytatják a büntetés végrehajtását, az állam csak akkor sérti meg az egyezmény 3. cikkét, ha az elítéltet nem részesíti *megfelelő* orvosi ellátásban és kezelésben. A jelen esetben a panaszos megfelelő egészségi ellátásban részesült,¹⁴ tehát a 3. cikket nem sértették meg. A panaszban azt a részét illetően, miszerint az a tény, hogy nem határozták

meg azt a végső időpontot, amíg az elítéltnak börtönben kell lennie, és a holland jog nem teszi számára lehetővé, hogy a bíróságtól, vagy más szervtől kérje ennek meghatározását, ami által olyan bizonytalanságban és szorongásban él, ami kegyetlen büntetésnek minősül, a bizottság a következőképpen érvelt: Bár nyilvánvalóan célszerű, hogy az életfogytiglani büntetésre ítélt esetében az államok rendszeresen megvizsgálják a szabadságra bocsátás lehetőségét, továbbá, hogy e felülvizsgálat elvégzésének követelményét törvényhozási úton írják elő, lehetőleg az igazságügyi hatóságokra bízva annak elvégzését, az egyezmény egyetlen rendelkezéséből, beleértve annak 3. cikkét is, sem olvasható ki olyan követelmény, hogy az életfogytiglani büntetésre ítélt személyt fel kell jogosítani annak kezdeményezésére, hogy valamely illetékes hatóság vizsgálja meg a büntetés hátralévő részének elengedését, csökkentését, vagy felfüggesztését. Ezért a panaszt nem találta megalapozottnak.

Ebben a számos következtetés levonására teret engedő ügyben bizonyára feltűnik az olvasónak, hogy a bizottság abban a kérdésben foglalt állást, hogy ha sem a törvény, sem az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést kiszabó bíróság nem rendelkezik arról, hogy mely időponttól kezdve vizsgálható meg az elítélt feltételes szabadságra bocsátása, illetőleg arról, hogy mennyi idő után kell, vagy lehet szabadságra bocsátani, akkor az elítéltet az egyezmény 3. cikkéből következően megilleti-e az a jog, hogy e lehetőség megvizsgálását kezdeményezze. A bizottság válasza erre a kérdésre nemleges. Ez azonban nem az a kérdés, melyre a választ mi keressük. Mi azt vizsgáljuk, hogy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének törvényi kizárása az életfogytig tartó büntetésre ítélt személy esetében összeegyeztethető-e az egyezménnyel, közelebbről annak 3. cikkével. Azt, hogy a bizottság és a bíróság elé az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésnek és az egyezmény kegyetlen büntetést tiltó rendelkezésének viszonyát illetően nem az arra alapított panaszok kerültek, hogy az elítélt soha, semmilyen körülmények között nem kerülhet feltételes vagy véglegesen szabadlábra, az eddig említetteken kívül a bizottságnak egy másik ügyben hozott döntése is alátámasztja. Ebben az elítélt azt állította, hogy tizenöt év börtönbüntetés letöltése után annak megtagadása az illetékes hatóságok részéről, hogy feltételes szabadságra helyezték, embertelen büntetésnek minősül, mivel ez az elutasítás őt lelkileg összetörte. A bizottság ezt a panaszt azzal utasította el, hogy a feltételes szabadságra bocsátás iránti kérelmet a hatóságok nem véglegesen utasították el, csupán egy esztendővel elhalasztották a döntést, s ez nem tekinthető embertelen büntetés-

nek.¹⁵ Ebből kitűnik, hogy a törvény elvileg ebben az esetben is lehetővé tette a feltételes szabadságra bocsátást.

A bizottság és a bíróság most ismertetett esetjogából az életfogytiglani büntetés és az egyezmény 3. cikkének viszonyára a következő következtetések vonhatók le: a) az életfogytiglani szabadságvesztés-büntetés önmagában nem tekinthető kegyetlen, vagy embertelen büntetésnek; b) az, hogy az elítélt nem kezdeményezheti annak megvizsgálását, hogy a körülmények nem érettek-e meg feltételes szabadságra bocsátására, ugyancsak nem ellentétes az egyezménnyel; c) nem válik az egyezményt sértő kegyetlen büntetéssé az sem, ha az elítélt testi vagy lelki egészsége megromlik az életfogytiglani büntetés végrehajtása során, mégsem bocsátják szabadon, amennyiben az illetékesek megteszik a betegségének, állapotának megfelelő gyógyítási, ápolási intézkedéseket.

E következtetések nem adnak közvetlen választ az általunk feltett kérdésre, hogy várhatólag hogyan ítélnék meg a nemzetközi emberi jogi fórumok a tényleges életfogytiglani büntetést. A joggyakorlat alapján azonban több jelét is látjuk annak, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésnek az a válfaja, amely nemcsak az elítéltet fosztja meg annak kezdeményezésétől, hogy a hatóság vizsgálja meg feltételes szabadságra bocsátásának lehetőségét, hanem ezt a hatóság (bíróság) számára sem teszi lehetővé, Strasbourgban valószínűleg nem állná ki a próbát. Az idézett jogesetektől ugyanis az tűnik ki, hogy a hatóságoknak az elítélt által panaszolt döntései arról, hogy évtizednyi hosszúságú büntetést követően nem bocsátják őt szabadon, nem egyszer s mindenkorra szóló, végleges döntések voltak, hanem a büntetés végrehajtásának adott időpontjára vonatkoztak. Nem jelentették azt, hogy a későbbiekben nem vizsgálják meg ismét az elítélt helyzetét, s ha a körülmények akkorra úgy alakulnak, az elítéltre kedvező döntést hoznak. Ezekben az ügyekben tehát az elítéltnak az akár többször is, sorozatban meghozott elutasító döntések ellenére is *fennmarad a reménye arra, hogy egyszer ki fog szabadulni*. Ez nagy különbség a Btk 47/A. § (5) bekezdése által bevezetett büntetés-fajtához képest, melynek alkalmazásánál az elítélt az ítélet kihirdetése pillanatában elveszti a reményét is annak, hogy valaha kiszabaduljon.

Mint hogy a szabadulás reményét az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés és az egyezmény 3. cikkének viszonyát illetően igen jelentős tényezőnek tartjuk, meg kell vizsgálnunk azt is, hogy a tényleges életfogytiglani büntetésre ítélt esetében gyakorolható-e a kegyelmezés joga, illetőleg az elítélt büntetése félbeszakítható-e. Ha a tényleges életfogytiglani

büntetésre ítélték esetében a szabadulás kegyelmezés vagy a büntetés végrehajtásának félbeszakítása útján a realitás világába tartozik, akkor annak ellenére nem beszélhetünk a valamikori szabadulás reményétől való végleges megfosztásról, hogy a büntetőtörvény kizárja a tényleges életfogytiglanra ítélték feltételes szabadságra bocsátását.

A törvény sem az egyéni, sem a közkegyelem gyakorlását nem zárja ki a Btk. 47/A. § (5) bekezdése alapján elítéltek esetén. Nincs tudomásunk arról sem, hogy amennyiben a feltételes szabadságra bocsátásból a törvény által kizárandók köre az elképzeléseknek megfelelően bővül, a kegyelmezés lehetőségét ez érinteni fogja-e, és ha igen, mennyiben. Habár ismereteim szerint elvileg ugyancsak nincs törvényi akadály a feltételes szabadságra bocsátásból a törvény által kizárt életfogytiglanra ítélték büntetése félbeszakításának sem, annak folytán, hogy a feltételes szabadságra bocsátás kizárásának 1993-ban egyetlen esetkörre korlátozása, és most tervezett bővítése a bűnözés megfékezésére irányuló szigorodó büntetőpolitika terméke, aligha van realitása annak, hogy amit a törvényhozás az egyik kezével megvon, azt a köztársasági elnök, illetve a végrehajtó hatalom a másik kezével visszaadja. Az egyéni kegyelem, a közkegyelem és a büntetés félbeszakítása lehetőségét ezért még akkor sem tarthatjuk olyan tényezőknél, amelyek ellensúlyozzák a tényleges életfogytiglani alkalmazásával járó teljes reményvesztést az ilyen büntetésre ítélték valamikori szabadulását illetően, ha ezt a lehetőséget a törvény kifejezetten nem is zárja ki.

Összességében tehát arra a következtetésre lehet jutni, hogy bár a strasbourgi esetjog nem ad egyértelmű választ arra a kérdésre, hogy a valamikori szabadulás reménye nélküli életfogytiglani szabadságvesztés-büntetés összeegyeztethető-e az államoknak az egyezményből eredő kötelezettségeivel, az ítélkezési gyakorlatnak a kegyetlen vagy embertelen bánásmód vagy büntetés megítélését illetően már részleteiben kimunkált elemeit figyelembe véve nem csak hogy nem zárható ki, hanem inkább valószínűsíthető, hogy a tényleges életfogytiglanra ítélték miatti panaszoknak komoly esélye volna a sikerre.

Korábban már volt szó arról, hogy a strasbourgi ítélkezési gyakorlat mellett az Európa Tanács szervei által kidolgozott és elfogadott ajánlások, határozatok és állásfoglalások is fontos támpontot adnak ahhoz, hogyan is ítélték meg a tényleges életfogytiglani büntetésnek az európai jogállami standardokhoz való viszonyát. Ebből a szempontból az Európa Tanácsnak a hosszú tartamú szabadságvesztés-büntetésekre vonatkozó két dokumentumát érdemes megvizsgálni.

Az egyik a Bűnügyi Problémák Európai Bizottságának XXV. albizottsága által 1974-ben készített Általános jelentés a hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélt személyekkel való bánásmódról, melynek 77. pontja azt a megállapítást tartalmazza, hogy „valakit életfogytiglan bebörtönözni a szabadulás reménye nélkül embertelen büntetés”, és hogy „senkit sem szabad megfosztani a szabadulás reményének lehetőségétől”.

A másik az Európa Tanács Miniszterek Bizottságának a hosszú tartamú szabadságvesztés-büntetésre ítélt személyekkel való bánásmódról szóló (76)2 számú határozata, melyben az az ajánlás olvasható a tagállamok kormányai részére, hogy „az életfogytiglani büntetésre ítélték nézve ugyanazokat az alapelveket alkalmazzák, mint amelyeket a hosszú tartamú szabadságvesztés-büntetésre ítélték alkalmaznak”, és hogy „biztosítsák nyolctól tizennégy évnyi szabadságvesztés-büntetés letöltése után az elítéltek helyzetének áttekintését annak megállapítása céljából, hogy a feltételes szabadságra bocsátásuk lehetséges-e, vagy még nem; ezeket a felülvizsgálatokat a későbbiekben rendszeres időközönként meg kell ismételni”.

Ezek a dokumentumok nem hoztak ugyan létre nemzetközi jogi kötelezettséget a tagállamok részére, hogy jogrendszerükbe automatikusan átültessék ezeket az ajánlásokat, mégis részét képezik az Európa Tanács tagállamai közös jogi kultúrájának, az ET „acquis communautaire”-jének. E közös alapelvek figyelmen kívül hagyása nem jogsértés ugyan, de nem böles dolog a tagállamok részéről.

Az sem lehet csupán a véletlen műve, hogy az életfogytiglani szabadságvesztés-büntetésre ítélt személyekkel való bánásmód alapelveinek a kidolgozására – ideértve a feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos elveket is – közel egyidőben került sor az Európa Tanácsban és a tagállamokban. Ezt jól mutatja, hogy a tagországok közül kettőben, Olaszországban és Németországban az alkotmánybíróságok ebben az időszakban, tehát a hetvenes években foglaltak állást az életfogytiglani szabadságvesztés-büntetés alkotmányosságának kérdésében. Mindkét alkotmánybíróság – az olasz 1974. július 22-én,¹⁶ a német pedig 1977. június 21-én¹⁷ – megállapította, hogy az életfogytiglani szabadságvesztés-büntetés önmagában ugyan nem ellentétes az alkotmánnyal, azonban e büntetés alkotmányosságához az szükséges, hogy az elítéltek számára eltelte után rendelkezzenek a feltételes szabadságra bocsátás jogi lehetőségével. Az egyéni kegyelem útján történő szabadítás azonban nem tekinthető ilyennek. Az egyes alkotmányok eltérő volta miatt ezekből az al-

kormánybírói döntésekből természetesen nem lehet megkérdőjelezhetetlen következtetést levonni arra nézve, milyen álláspontot képviselne a magyar Alkotmánybíróság a tényleges életfogytiglani büntetés alkotmányosságát illetően; e tanulmány hangsúlyozottan nem is ezt a vonatkozást vizsgálja. Más kérdés, hogy adott esetben megfontolandó volna e kérdésben az Alkotmánybíróság döntését kezdeményezni. Az azonban kétségtelen, hogy Európában nagyjában-egészében egy olyan időszakban, amikor a halálbüntetés megszüntetésének gondolata teret nyert, és nyilvánvalóvá lett, hogy a halálbüntetés „kiváltására” leginkább az életfogytiglani szabadságvesztés-büntetés jöhet számításba, különféle szinteken és tekintélyes fórumok részéről közvetlen és közvetett formában megfogalmazódott az a vélemény, hogy a szabadulás remény nélküli életfogytiglani szabadságvesztés-büntetés az emberi jogok szempontjából kegyetlen, illetőleg embertelen büntetésnek minősül.

V.

Ebből természetesen nem következik az, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés jelenlegi szabályozásán és gyakorlatán nem lehet változtatni úgy, hogy az jobban szolgálja a bűnözés elleni küzdelem céljait.

E tanulmány keretei között már csak a terjedelmi korlátok miatt sem lehet vállalkozni az arra vonatkozó elképzelések részletes kifejtésére, melyek egyszerre szolgálják a két célt: a bűnözés elleni küzdelem hatékonyabbá tételét, és azt, hogy az alkalmazott megoldások összhangban legyenek az emberi jogok tiszteletben tartásának követelményeivel. Egy lehetséges megoldási modell ismertetésére azonban van lehetőség.

A kiindulópont kézenfekvő: A magyar jog azokban az esetekben, amikor a feltételes szabadságra bocsátás a Btk. 47/A. § (5) bekezdése alapján nem kizárt (s mint láttuk, itt egyetlen esetről, az ismételten életfogytiglanira ítéletről van szó), jelenleg is lehetővé teszi, hogy az életfogytiglanira ítélt de facto élete fogytáig ne kerüljön szabadlábra. Ez azon múlik, hogy a kötelezően letöltendő büntetés-részt követően a bíró hogyan dönt. Dönthet úgy is, hogy az elítélt személyiségének alakulása a büntetés során – egybevetve a közösség védelméhez fűződő érdekekkel – amellettszól, hogy az elítélt ne kerüljön feltételesen szabadságra. A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét a későbbiekben ismételten, többször is megvizsgálhat-

ja, és semmi nem zárja ki, hogy ismételten elutasító álláspontra helyezkedjék. Ez a folyamat akár az elítélt haláláig is tarthat.

Csakhogy a törvény alkalmazásának gyakorlatában a kötelező büntetés-rész letöltését követően ismereteim szerint az elítéltet szinte mindig feltételes szabadságra bocsátják. Ezért ment át a köztudatba az a vélemény, hogy az életfogytiglani tartama gyakorlatilag azonos a kötelezően letöltendő büntetés-résszel. S ezért terjedt el az a felfogás is, hogy maga a bűnelkövető sem veszi komolyan annak valószínűségét, hogy élete fogytáig fogva tartják, ezért az ilyen ítéletnek nincs komoly elrettentő, visszatartó hatása. Annak azonban, hogy

az életfogytiglanira ítélt, ha a körülmények ezt indokoltá teszik, soha ne kerüljön szabadlábra, nem az egyedüli, és nem is a legjobb módja, hogy a döntés a bíró kezéből a törvényhozó kezébe kerüljön át. (A tényleges életfogytiglani büntetésnél erről van szó. Ezzel a törvényhozó venné át az igazságszolgáltatás funkcióját, mivel a mérlegelés és a döntés lehetsége kikerül a bíróság kezéből, s a törvényhozó dönt arról, hogy a bűnelkövető akár ötven év múlva sem nyerheti el azt a minimális bizalmat, hogy megpróbálkozzanak a szabadságra bocsátásával. Az ilyen előrelátás képességével pedig csak a gondviselés rendelkezhet.

A mai megoldás helyett a törvénynek szigorítania kellene a feltételes szabadságra bocsátás kritériumrendszerét. Ki kellene mondanania, hogy az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt csak akkor bocsátható feltételes szabadságra, ha a bíróság arra a meggyőződésre jut, hogy ez nem jelentene ésszerűtlen kockázatot a közösség számára. Egy ilyen követelmény a szóhasználatban nem jelent ugyan túl nagy különbséget a hatályos joghoz képest, mely a feltételes szabadságra bocsátás feltételül ma is azt követeli meg, hogy „alaposan feltehető (legyen), hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető”. A szigorításnak nem is a szóhasználatban, hanem a feltételes szabadságra bocsátásról való döntéshez vezető, a mainál sokkalta artikuláltabban szabályozandó eljárásban kell megmutatkoznia. Ennek főbb vonásai a következők lennének.

A kötelezően letöltendő büntetésrészt követően változatlanul a büntetés-végrehajtási intézet jelezne a bíróságnak, hogy megnyílt a lehetősége a feltételes szabadságra bocsátásnak. A bíróság azonban nem a büntetés-végrehajtási intézet javaslata alapján döntene. Az intézetnek kellene ugyan elkészítenie az elítélt börtönbeli magatartásáról szóló jelentést, azonban nem nyilvánítana véleményt arról, hogy a felté-

teles szabadságra bocsátás indokolt-e. Vagy ha mégis, erre vonatkozó álláspontjának nem szabadna döntő jelentőséget tulajdonítani. Aligha helyeselhető ugyanis az a mai helyzet, hogy a büntetés-végrehajtási intézet, melynek tisztségviselői – ha esetleg okkal is, de – ellenérzéssel viseltethetnek az elítélten szemben, (vagy éppen fordítva, szeretnének tőle megszabadulni), komoly befolyást gyakoroljanak a döntésre. Az intézet jelentésében szereplő állításokat az elítélt vitathatná egy minden esetben kontradiktórius és nyilvános meghallgatáson, ahol az ügyész részvétele is kötelező volna. Ő biztosítaná a közösség érdekeinek védelmét, indítványokat tehetne az elítélt börtönbeli magatartásával kapcsolatban a büntetés-végrehajtás állításainak bizonyítására, illetve az elítélt állításainak cáfolatára. Hajlanék arra, hogy a bíróságnak minden esetben szakvéleményeket kellene beszereznie az elítélt személyiségéből a közösségre származó veszély mértékéről. A bíróság döntése ellen az elítélt és az ügyész is jogorvoslattal élhetne. A feltételes szabadságra bocsátást elutasító bírói döntés esetén a bíróság határozná meg azt a legkorábbi időpontot, amikor hivatalból, vagy az elítélt kérelmére ismét megvizsgálja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét.

Egy ilyen, minden lényeges elemét illetően áttekinthető eljárásban a nagyközönség számára is megnyugtató, és remélhetőleg a mainál jobban elfogadható lenne a feltételes szabadságra bocsátást elrendelő bírói döntés. Ahogyan az elítéltek és a potenciális bűnelkövetők számára is világossá válna, hogy számukra kedvezőtlen fordulat állott be a bírói gyakorlatban. Hasonló szigorítás volna kívánatos a feltételes szabadság megszüntetését illetően is. Ezek a lépések, ha hosszabb idő kell hozzá, éppúgy biztosítanák az elrettentést és a megelőzést, mint a „tényleges életfogytiglani büntetés”, és megtételük összhangban volna az emberi jogokra és a büntetésekkel való bánásmódra vonatkozó általános követelményekkel.

JEGYZETEK

1. Ekkor egészítette ki a Btk.-t az 1993. évi XVII. törvény azzal a 47/A. §-sal, melynek (5) bekezdése így hangzik: „Nem bocsátható feltételes szabadságra az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt, ha ismételten életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik”.
2. Azért itt fontos kivételek is vannak; elég csak azokra az ítéletekre utalni, amelyekben a strasbourgi bíróság például arra a megállapításra jutott, hogy az egyetértő felnőttek közötti homoszexualitás bűncselekménnyé nyilvánítása ellentétes az egyezményvel (Dudgeon vs.

Egyesült Királyság, A.45.); a testi fenytést mint büntetést pedig ugyancsak az egyezménybe ütközőnek nyilvánította (Tyner vs. Egyesült Királyság, A.26.).

3. Ezt a tendenciát jól mutatja, hogy az egyezmény 2. cikke 1950-ben, illetőleg az egyezségokmány 6. cikke 1966-ban még nem nyilvánította az egyetemes emberi jogokkal ellentétesnek a halálbüntetés alkalmazását, az előbbi 1983-ban elfogadott 6. jegyzőkönyve, az utóbbi 1989-ben elfogadott 2. jegyzőkönyve azonban már tilalmazza ezt a büntetést.
4. Lásd például a Thynne, Wilson, Gunnell vs. Egyesült Királyság (A. 190) és a Prem Singh vs. Egyesült Királyság (Reports 1996-I 280. oldal) ügyeket.
5. Azért egyes európai országokban – így korábban Észak-Írországon, Görögországon – voltak, Törökországban jelenleg is vannak olyan időszakok, amikor a hatóságok szinte módszeresen követnek el fizikai értelemben vett kínzási cselekményeket. Lásd többek között a bíróságnak az Írország vs. Egyesült Királyság (A.25.), az Akdivar vs. Törökország (1996. XII. 18.), az Aksoy vs. Törökország (1997. VI. 25.) és a Mentés vs. Törökország (1998. II. 19.) ügyekben hozott ítéleteit.
6. Lásd a bizottság jelentését egy Görögország elleni ügyben (Greek-case) Yearbook XII (1969) 461. oldal.
7. X. és Y. vs. Hollandia, az 1983. július 5-i jelentés, A.91. 22–23. oldal.
8. Lásd az Appl. 6166/ 73, Baader, Meins, Meinhof és Grundmann vs. Németország, Yearbook XVIII (1975) 132. oldal, valamint Appls. 7572, 7586 és 7587/76, Esslin, Baader és Raspe vs Németország, Yearbook XXI (1978), 418. oldal.
9. Lásd pl. B. vs. Egyesült Királyság, a bizottság 1981. október 7-i jelentése, D & R 32, (1983) 5. oldal.
10. Dec.Adm.Com.Ap. 5471/72 Col 43, 160. oldal.
11. Dec.Adm.Com.Ap.6097/75, 1976. március 4-i határozat (teljes szövegét nem hozták nyilvánosságra).
12. Dec. Adm.Com.Ap 7057/75, D & R 6, 127. oldal.
13. Appl. 7994/77, D & R 14, 238. oldal.
14. Itt a hangsúly természetesen az ellátás *megfelelő* voltán van, melynek megítélése végső soron a strasbourgi szerveken múlik. Egy életfogytiglani szabadságvesztés-büntetésre ítélt személy Magyarország ellen benyújtott panaszáról való döntés most van folyamatban Strasbourgban. A panasz szerint a lényegében mozgásképtelen, ágyhoz kötött elítéltet a börtönkórházban nem gondozzák megfelelően. Az ügyben születő döntés nyilván jelentősen hozzá fog segíteni annak megítéléséhez, mit kell megfelelő ellátásban részesítésen érteni.
15. Dec.Adm.Com.Ap. 9089/80. A határozat teljes szövegét nem tették közzé.
16. Raccolta ufficiale delle sentenze e ordinanze delle Corte Costituzionale, 42. kötet (1974), 353. oldal.
17. EUGRZ 77, 267. oldal.